

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 061.1ЄС"363.3":94(47)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2023.24.1>

Зінаїда Священко,

д-р іст. наук, проф.,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,

Умань, Україна

ORCID: 0000-0001-5845-3115

Researcher ID: B-5144-2019

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ПЕРІОДУ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» ТА ПОЗИЦІЯ СРСР

Анотація. У статті розглянуто процеси європейської інтеграції періоду «холодної війни» та проаналізовано позицію СРСР щодо євроінтеграційних процесів у Західній Європі. Зазначається, що політичне керівництво СРСР трактувало процес європейської інтеграції, як частину політичної та економічної боротьби «світового та європейського імперіалізму» з соціалістичними країнами.

Наголошується, що на початковому етапі європейської інтеграції багато її прихильників були проти участі СРСР у європейській економічній інтеграції, не кажучи вже про політичну інтеграцію, яка була в принципі неможлива. Незначні економічні відносини між Європейськими спільнотами з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами мали місце в період «розрядки», вони були зумовлені не лише політичними міркуваннями, а й економічними факторами.

Зазначається, що негативним було і ставлення Європейського співтовариства до Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). Спільнота не бачила в останній потрібного торгового партнера. Радянський Союз, своєю чергою, спрямовував свої основні зусилля на розвиток торговельно-економічного співробітництва з соціалістичними країнами, які входили до РЕВ. При цьому СРСР не звертав уваги на економічні успіхи ЄЕС, називаючи їх тимчасовими.

Зроблено висновок, що СРСР негативно оцінював євроінтеграційні процеси, особливо протягом перших двадцяти років. Але успіхи західноєвропейської інтеграції, створення інтеграційних організацій в багатьох регіонах світу, які брали приклад саме з Євросоюзу, змусили радянське керівництво змінити позицію і також терміново зайнятися власними інтеграційними проєктами, такими, як створення Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Не дивлячись на всі зусилля радянського керівництва, РЕВ не змогла стати ядром інтеграції у її справжньому розумінні, оскільки від самого початку існування цього об'єднання були грубо порушені такі ключові принципи інтеграційних процесів як добровільність і рівноправність.

Ключові слова: Європейська інтеграція, європейські співтовариства, економічне співробітництво, «холодна війна», зовнішньополітичний курс, РЕВ.

Постановка проблеми. Друга половина 40-х рр. ХХ ст. асоціюється з початком «холодної війни» – глобальною геополітичною, економічною та ідеологічною конфронтацією між СРСР і його союзниками з одного боку та США і їх союзниками – з іншого, що тривала до початку 1990-х рр.

У цей період західноєвропейські країни поставили перед собою питання майбутнього Європи, що, власне, і вважається початком європейської інтеграції у тому вигляді, якою ми бачимо її сьогодні. Інтеграція стала єдиною відповіддю, яку знайшли європейські політики та дипломати 1950-х рр. в цій ситуації. Прихильники єдиної Європи розглядали цю ідею як найкращу можливість досягти тривалого миру й економічного благополуччя.

Політичне керівництво СРСР вкрай негативно ставилося до процесу європейської інтеграції, трактуючи його як частину політичної та економічної боротьби «світового та європейського імперіалізму» з соціалістичними країнами.

Аналіз останніх досліджень. У наукових публікаціях, як вітчизняних так і зарубіжних вчених, досить широко розглядаються процеси, які відбувалися у світовій політиці в епоху блокового протистояння капіталістичної і соціалістичної систем. Варто відзначити роботи З. Бжезінського, Ж.-Б. Дюрозеля, П. Джонсона, П. Кальвокорессі, А. Павлова, В. Дем'янця, В. Манжолі, П. Циганкова та багатьох інших. Детальний аналіз процесів інтеграції в епоху «холодної війни» проводить у своїх публікаціях Ю. Шишков. У той же час, в науковій літературі недостатньо простежується системний підхід до аналізу позиції СРСР щодо інтеграційних процесів у Західній Європі.

Метою статті є проаналізувати позицію СРСР щодо європейської інтеграції періоду «холодної війни».

Виклад основного матеріалу. Перший період європейської інтеграції розпочався у травні 1948 р., коли в Гаазі зібрався Європейський конгрес, в якому взяли участь понад 800 представників практично з усіх країн Західної Європи. Робота Європейського конгресу завершилась в 1951 р. Саме в Гаазі було продискутовано й виявлено основні підходи до економічної інтеграції західноєвропейських країн.

18 квітня 1951 р. Франція, Італія, ФРН, Бельгія, Нідерланди і Люксембург підписали в Парижі договір про утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), який набув чинності 25 липня 1952 р. Цей союз радикального змінив ситуацію в Європі, зробивши явним відхід Франції від союзу з Англією та її поворот у бік Німеччини.

25 березня 1957 р. у Римі шість названих країн підписали договір про створення Європейського об'єднання з атомної енергії (Євратом) і Європейського економічного товариства – ЄЕТ («Спільний ринок»), котрі набрали чинності 1 січня 1958 р.

Проголошення ЄЕТ було суттєвим кроком на шляху до Єдиної Європи. З початку 1959 року митні квоти збільшилися на 20 %, а митні збори знизилися на 10 %, а потім, у середині 1968 р., митні збори остаточно було відмінено. Як наслідок, товарообіг усередині ЄЕТ у 1958–1972 рр. збільшився у 9 разів, водночас обіг торгівлі країн-членів з іншими країнами – тільки у 3 рази. У 1958–1967 рр. середньорічні темпи приросту ВВП на душу населення становили в країнах «шістки» близько 4 % на рік, а у Великій Британії не піднімалися вище 2,5 % на рік. Темпи приросту іноземних інвестицій у країнах Співдружності в 1958–1965 рр. були найвищі у світі [4, с. 319–320].

На початку 1960-х років у рамках ЄЕС розпочалася широкомасштабна гармонізація політики у сфері сільського господарства, телекомунікацій, авіаперевезень, залізничного транспорту, медичного обслуговування і т.д., що мало значні позитивні наслідки. Європейська інтеграція стала саморозвивальним і самопідтримувальним процесом.

СРСР негативно оцінював євроінтеграційні процеси протягом перших 20-ти років, не маючи навіть дипломатичного представництва при ЄС. Але успіхи західноєвропейської інтеграції, створення інтеграційних організацій в багатьох регіонах світу, які брали приклад саме з Євросоюзу, примусили радянське керівництво змінити позицію і також терміново зайнятися власними інтеграційними проєктами. Показати здобутки соціалістичної інтеграції були покликані Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ), створена у 1949 р. та Організація Варшавського Договору (ОВД), створена у 1955 р. Проте радянській суспільно-політичній системі абсолютно не підходили ті принципи, на яких існували ЄЕС і НАТО, пов'язані із функціонуванням демократичного суспільства та ринкової економіки. Адже набагато простіше було досягати поставлених результатів за допомогою грубого тиску, а інколи і насильства, ніж «бавитися в демократію». Саме тому на початку існування світової соціалістичної системи Радянський Союз прагнув вирішувати всі наявні проблеми на двосторонній основі. Це підтверджує, зокрема, історія становлення і розвитку РЕВ, яка перші 10 років взагалі існувала навіть без статуту і була призначена для надання «братерської» економічної взаємодопомоги. До розгортання активності на фронті соціалістичної інтеграції апарат РЕВ розміщувався в скромному приміщенні в Москві, мав невеликий штат, який здійснював незначну діяльність, пов'язану із статистичними дослідженнями, обміном технічним досвідом і сприянням заключенню дво- і тресторонніх торговельних договорів [5, с. 165].

Ззовні це був досить потужний блок. Країни РЕВ виробляли 1/3 промислової продукції, 1/4 нафти, 1/5 електроенергії, 1/3 природного газу та вугілля від їх світового рівня. У цих країнах було зосереджено 1/3 наукових працівників, що створювали 20% світового патентного фонду [2, с. 48]. Але, не дивлячись на це, економічні структури соціалізму ніколи не являли скільки-небудь серйозної конкуренції західній економічній системі. В кінці 1980-х рр. частка країн членів РЕВ у валовому світовому продукті складала близько 9%, а промислово розвинутих капіталістичних країн – 57% [9, с. 321].

Радянський Союз і Європейські співтовариства тривалий час не порушували питання про взаємне економічне співробітництво. І це було, як не парадоксально, цілком природно. Країни, що входили до Європейських спільнот, та СРСР мали абсолютно різні та несумісні економічні та політичні системи та режими.

Політичне керівництво СРСР негативно ставилося до процесу європейської економічної інтеграції. Воно не без підстав у роки «холодної війни» розглядало діяльність Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) як частину політичної та економічної боротьби «світового та європейського імперіалізму» з соціалістичними країнами.

Втім, і ЄЕС не запрошував «у свої обійми» Радянський Союз. На етапі становлення «загальноєвропейської ідеї» багато її прихильників були проти участі СРСР у європейській економічній інтеграції, не кажучи вже про політичну інтеграцію, яка була в принципі неможлива. Більше того, багато прихильників європейської єдності бачили в СРСР країну, здатну в силу своєї величезної військової могутності «поглинути» невеликі держави Західної Європи [7, с. 23].

Негативним було і ставлення Європейського співтовариства до Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). Спільнота не бачила в останній потрібного торгового партнера.

Радянський Союз, своєю чергою, спрямовував свої основні зусилля на розвиток торговельно-економічного співробітництва з соціалістичними країнами, які входили до РЕВ. При цьому СРСР не звертав уваги на економічні успіхи ЄЕС, називаючи їх тимчасовими.

На початку 70-х років ХХ ст., коли почали виявлятися ознаки «розрядки напруженості», вперше здійснилася спроба змінити офіційну позицію СРСР щодо ЄЕС. 1972 р. Генеральний секретар ЦК КПРС Л.І. Брежнев в одному з виступів заявив, що СРСР може піти на співпрацю з ЄЕС, якщо проводитиме конструктивну політику у відносинах з Радянським Союзом. На думку

Л.І. Брежнева, «держави, що входять до “Спільного ринку”, повинні відмовитися від будь-яких спроб дискримінації» соціалістичних країн, що перебувають у РЕВ, та «сприяти розвитку двосторонніх зв'язків та загальноєвропейського співробітництва» [1, с. 77].

На Заході не було єдиної точки зору на торговельно-економічні відносини із східноєвропейськими країнами. Прихильники зв'язків із Сходом вважали, що економічна перевага Заходу є достатньою противагою «експансіоністським устремлінням Сходу» [14, р. 93]. Прихильники цього курсу виходили з того, що СРСР та інші члени РЕВ значною мірою залежать у своєму економічному розвитку від отримання сучасних західних технологій. На їхню думку, обмеження імпорту із країн Заходу неминуче призведе радянську сторону до перегляду своєї політики. Цій же меті служили і валютні санкції деяких країн Заходу щодо членів РЕВ.

Інша точка зору на зовнішньоекономічну співпрацю зі Сходом полягала у наданні Радянському Союзу та іншим членам РЕВ режиму найбільшого сприяння, який у результаті мав привести до покращення відносин у політичній сфері.

Слід зазначити, що з 1970 по 1975 рр. у більшості країн РЕВ спостерігалася бурхлива динаміка зростання імпорту з розвинених капіталістичних країн, у тому числі з тих, що входили до ЄЕС. Так, імпорт загалом зріс на 296%, а експорт у країни Заходу – на 189%. У 1975 – 1980 роках співвідношення експорту та імпорту країн-членів РЕВ змінюється: приріст імпорту з капіталістичних країн становив 62%, а експорту до цих країн – 140% [14, р. 96].

Фізичний обсяг торгівлі СРСР із країнами Заходу з 1970 по 1981 роки збільшився на 152%. У 1970 р. СРСР експортував до країн Заходу 1 млрд. куб. м природного газу, 1982 р. – 25 млрд. куб. м. Загалом у період 1973 – 1982 рр. виручка від експорту палива зросла з 1,3 млрд. до 15 млрд. переказних рублів, тоді як у перерахунку на умовне паливо експорт зріс лише з 76 млн. до 127 млн. т. [12, р. 7].

Зі зростанням зовнішньої торгівлі помітний розвиток у відносинах ЄЕС з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами отримав низку нових форм економічного співробітництва, зокрема міжнародну міжфірмову кооперацію. Наприклад, найбільш широко та успішно розвивалася промислова кооперація західних фірм із угорськими підприємствами. У 1982 р. загальна кількість угод досягла 508 [13, р. 244–249].

Однак, у торговельних відносинах ЄС із Радянським Союзом та іншими країнами соціалізму виникла низка проблем. Необхідно було вжити заходів щодо скорочення надто великого розриву між імпортом та експортом. Для СРСР ця проблема була не гострою. Як експортер нафти СРСР виграв від значного підвищення її цін і зумів збільшити імпорт із країн Заходу більшою мірою, ніж експорт.

Давалася взнаки проблема заборгованості. Чиста заборгованість СРСР наприкінці 1982 р. становила 10 млрд. дол., із них 4 млрд. – банкам зони БМР (Банку міжнародних розрахунків) [12, р. 5].

Потрібно визнати, що практика тих років не виявила прогресу у сфері економічних взаємин. Західним партнерам не вдалося розширити ринок збуту своїх товарів у СРСР та інші країни РЕВ, а підприємства соцкраїн не змогли зміцнити свою конкурентоспроможність на капіталістичних ринках.

З одного боку, СРСР та інші соціалістичні країни не змогли підвищити свою конкурентоспроможність і пристосувати експортні галузі до потреб світового ринку. З іншого боку, експорт готових виробів до країн «Спільного ринку» був дуже утруднений внаслідок тарифних та нетарифних обмежень. Дискримінація не поширювалася лише на постачання палива та сировини із СРСР. Соціалістичні країни не змогли отримати від Заходу необхідні їм новітні технології, збільшити запаси твердої валюти тощо.

Західні фірми були зацікавлені у поглибленні кооперації. Справа в тому, що коопераційні угоди мали головною метою проникнення на ринки соціалістичних країн. Однак низькі темпи зростання економіки останніх та зростаюча зовнішня заборгованість не дозволяли західним фірмам сподіватися на реалізацію цієї мети і, відповідно, зменшували їхню зацікавленість у кооперації.

Таким чином, можна стверджувати, що «мляві» економічні відносини Європейських спільнот із Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами були зумовлені не лише політичними міркуваннями, а й економічними факторами.

Час потепління між Сходом та Заходом, як відомо, був недовгим. З початком 1980-х років у торгівлі настала стагнація. Захід бачив в економічних відносинах зі Сходом один із заходів політичного впливу на світовий соціалізм: він блокував постачання так званих «стратегічних товарів» до країн РЕВ [14, р. 94].

Можна зробити висновок про те, що політичне значення торговельно-економічних зв'язків між Сходом та Заходом у роки розрядки було набагато

скромнішим, ніж прийнято вважати. Країни соціалізму залежали від них меншою мірою, а для Заходу ці відносини були багато в чому обмеженою можливістю здійснення своїх політичних цілей. Незабаром повернулася «холодна війна», повернулися і жорсткі ідеологічні оцінки діяльності ЄЕС і в політичній лексиці, і в наукових фахових виданнях СРСР. Знову заговорили про ЄЕС як про «економічний спис НАТО» [3, с. 139]. «Спільний ринок» розглядався радянськими авторами як «Європа трестів», що роздирається «антагоністичними протиріччями між його членами», стверджувалося, що «капіталістична інтеграція не виправдала сподівань її ініціаторів» [11, с. 250].

У другій половині 80-х рр. ХХ ст. змінюється ставлення Радянського Союзу до західноєвропейської інтеграції. «Долаючи інерцію блокового мислення, замкнутості, групової винятковості, враховуючи зміни у світі та Європі, – писав І. Г. Жиряков у 1991 р., – СРСР дійшов висновку, що інтеграція у Європі – це не тільки реальність, а й великий європейський чинник» [3, с. 139].

Проголошене М.С. Горбачовим «нове мислення» у зовнішній політиці СРСР радикально змінило відносини з країнами Заходу – з ворожо-неприятних на партнерські, навіть дружні. Активно проведені в СРСР економічні та політичні перетворення другої половини 1980-х років зустріли схвалення у Європі.

У травні 1985 р. Радянський Союз визнав Європейське співтовариство як політичну одиницю. 25 червня 1988 р. РЕВ підписав з Європейською спільнотою «Спільну декларацію про встановлення офіційних відносин між Радою Економічної Взаємодопомоги та Європейським Економічним Співтовариством» [8, с. 171–172].

18 грудня 1989 р. СРСР уклав Угоду з Європейським економічним співтовариством та Європейським товариством з атомної енергії про торгівлю, комерційне та економічне співробітництво. Стаття 3 цієї Угоди передбачала надання один одному режиму «найбільшого сприяння в усіх сферах у тому, що стосується мит та зборів, що застосовуються щодо імпорту та експорту, включаючи методи стягування таких мит та зборів; положень, що стосуються митного очищення, транзиту, складування та перевантаження; податків та інших внутрішніх зборів будь-якого роду, що стягуються прямо чи опосередковано з товарів, що імпортуються; методів платежу та переказу таких платежів; правил, що стосуються продажу, закупівлі, транспортування, розподілу та використання товарів на внутрішньому ринку» [10].

У грудні 1990 р. у Римі Європейським Співтовариством було прийнято рішення про фінансову підтримку економічних перетворень у СРСР [6]. Але у грудні 1991 р. СРСР не стало на політичній карті світу.

Висновки. Отже, СРСР негативно оцінював євроінтеграційні процеси, особливо протягом перших двадцяти років. Але успіхи західноєвропейської інтеграції, створення інтеграційних організацій в багатьох регіонах світу, які брали приклад саме з Євросоюзу, змусили радянське керівництво змінити позицію і також терміново зайнятися власними інтеграційними проєктами, такими, як створення Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Не дивлячись на всі зусилля радянського керівництва, РЕВ, не змогла стати ядром інтеграції у її справжньому розумінні, оскільки від самого початку існування цього об'єднання були грубо порушені такі ключові принципи інтеграційних процесів як добровільність і рівноправність.

На початковому етапі європейської інтеграції багато її прихильників були проти участі СРСР у європейській економічній інтеграції, не кажучи вже про політичну інтеграцію, яка була в принципі неможлива. Незначні економічні відносини між Європейськими спільнотами з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами мали місце в період «розрядки», вони були зумовлені не лише політичними міркуваннями, а й економічними факторами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Брежнев Л.И. Ленинским курсом. Речи и статьи / Л.И. Брежнев. – Т. 4. – М.: Политиздат, 1974. – 488 с.
2. Гаврилюк О.В. Економічна інтеграція в сучасному світі / О.В. Гаврилюк, А.П. Румянцев. – К.: Наук. думка, 1991. – 128 с.
3. Жиряков И.Г. Советский Союз – Австрия: на пути к созданию общеевропейского дома / И.Г. Жиряков. – Москва: Издательство АОН ЦК КПСС, 1991. – 218 с.
4. Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики. ХХ – початок ХХІ ст.: навч. посіб. 2-ге вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2008. – 368 с.
5. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года: В 2-х кн. / П. Кальвокоресси / Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 2000. – Кн.1. – 592 с.
6. Кашкин С.Ю. История становления и развития науки Европейского права в России / С.Ю. Кашкин, О.А. Ядрихинская [Электронный ресурс] // Право Европейского Союза. – Режим доступа: http://eulaw.ru/articles/historyof_eu_law#_ftnref37 (Дата обращения: 18.11.2022). – Название с экрана.
7. Россия и основные институты безопасности в Европе: вступая в ХХІ век / Под ред. Д. Тренина. – М.: Центр Карнеги, 2000. – 279 с.
8. Совместная декларация об установлении официальных отношений между Советом Экономической Взаимопомощи и Европейским Экономическим Сообществом // Россия и Европейский Союз: документы и материалы / Ред.-сост. С.Ю. Кашкин, П.А. Калиниченко, А.О. Четвериков, Е.А. Чегринец. – М., 2003. – С. 171–172.
9. Современные международные отношения. Учебник / Под ред. А.В. Торкунова. – М.: «Российская политическая энциклопедия», 1999. – 584 с.
10. Соглашение между СССР и Европейским экономическим сообществом и

Европейским сообществом по атомной энергии о торговле и коммерческом и экономическом сотрудничестве (Брюссель, 18 декабря 1989). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://consultant/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=16948;fld=134;dst=4294967295;rnd=0.26418054599421514> (Дата обращения: 11.09.2022). – Название с экрана.

11. Хесин Е.С. Европейское сообщество на рубеже 80-х годов / Е.С. Хесин // История европейской интеграции (1945–1994 гг.). – М.: ИВИ РАН, 1995. С. 250–256.

12. Bethkenhagen J. Commerce Est-Ouest: La stagnation après l'expansion / J. Bethkenhagen, H. Machowski // Problèmes économique. – 1984. – 14 mars. – № 1865. – P. 2–9.

13. Bolz K. Entrepreneurial cooperation between East and West in the first half of the 1980's / K. Bolz // Intereconomics. – 1984. – Vol. 19, № 5. – P. 244–249.

14. Knirsch P. Ost-West-Wirtschaftsbeziehungen zwischen Kooperation und Konfrontation / P. Knirsch // Europäische Rundschau. – 1984. – Jg. 12, № 4. – S. 83–102.

References:

1. Brezhnev, L.I. (1974). *Leninskim kursom. Rechi i stati* (Т. 4). М.: Politizdat. [in Russian].
2. Havryliuk, O.V., & Rumiantsev, A.P. (1991). *Ekonomichna intehratsiia v suchasnomu sviti*. К.: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
3. Zhiryakov, I.G. (1991). *Sovetskii Soyuz – Avstriya: na puti k sozdaniyu obshcheevropeiskogo doma*. Moskva: Izdatelstvo AON TsK KPSS. [in Russian].
4. *Istoriia mizhnarodnykh vidnosyn i zovnishnoi polityky. KhKh – pochatok KhKhI st.* (2008). К.: KNEU. [in Ukrainian].
5. Kalvokoressi, P. (2000). *Mirovaya politika posle 1945 goda* (Kn.1). М.: Mezhdunar. otnosheniya. [in Russian].
6. Kashkin, S.Yu., & Yadrikhinskaya, O.A. (2009). *Istoriya stanovleniya i razvitiya nauki Yevropeiskogo prava v Rossii. Pravo Yevropeiskogo Soyuza*. Retrieved from: http://eulaw.ru/articles/historyof_eu_law#_ftnref37 [in Russian].
7. Trenin, D. (Ed.). (2000). *Rossiya i osnovnie instituti bezopasnosti v Yevrope: vstupaya v XXI vek*. М.: Tsentr Karnegi. [in Russian].
8. Kashkin, S.Yu., Kalinichenko, P.A., Chetverikov, A.O., & Chegrinets, Ye.A. (Eds.) (2003). *Sovmestnaya deklaratsiya ob ustanovlenii ofitsialnikh otnoshenii mezhdu Sovetom Ekonomicheskoi Vzaimopomoshchi i Yevropeiskim Ekonomicheskim Soobshchestvom. Rossiya i Yevropeiskii Soyuz: dokumenti i materialy.* (s. 171–172). М. [in Russian].
9. Torkunov, A.V. (1999). *Sovremennie mezhdunarodnie otnosheniya*. М.: «Rossiiskaya politicheskaya entsiklopediya» [in Russian].
10. *Soglashenie mezhdu SSSR i Yevropeiskim ekonomicheskim soobshchestvom i Yevropeiskim soobshchestvom po atomnoi energii o torgovle i kommercheskom i ekonomicheskom sotrudnichestve* (Bryussel, 18 dekabrya 1989). Retrieved from: <http://consultant/cons/cgi/online.cgi> [in Russian].
11. Khesin, Ye.S. (1995). *Yevropeiskoe soobshchestvo na rubezhe 80-kh godov. Istoriya yevropeiskoi integratsii (1945–1994 gg.)*. (s. 250–256). М.: ИВИ РАН. [in Russian].
12. Bethkenhagen, J., & Machowski, H. (1984, 14 mars.). *Commerce Est-Ouest: La stagnation après l'expansion. Problèmes économique, 1865, 2–9.* [in English].
13. Bolz, K. (1984). *Entrepreneurial cooperation between East and West in the first half of the 1980's. Intereconomics, 19 (5), 244–249.* [in English].
14. Knirsch, P. (1984). *Ost-West-Wirtschaftsbeziehungen zwischen Kooperation und Konfrontation. Europäische Rundschau, 12 (4), 83–102.* [in English].

Zinaida Svyaschenko,

Dr. Habil. (History), Professor,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

EUROPEAN INTEGRATION DURING THE «COLD WAR» PERIOD AND THE POSITION OF THE USSR

Abstract. *The article examines the processes of European integration during the «Cold War» period and analyzes the position of the USSR regarding European integration processes in Western Europe. It is noted that the political leadership of the USSR interpreted the process of European integration as part of the political and economic struggle of «world and European imperialism» with socialist countries.*

It is emphasized that at the initial stage of European integration, many of its supporters were against the participation of the USSR in European economic integration, not to mention political integration, which was impossible in principle. Insignificant economic relations between the European Communities with the Soviet Union and other socialist countries took place during the period of «detente». They were determined not only by political considerations, but also by economic factors.

It is noted that the attitude of the European Community to the Council of Economic Mutual Assistance (CEC) was also negative. The community did not see the latter as a necessary trading partner. The Soviet Union, in its turn, directed its main efforts to the development of trade and economic cooperation with the socialist countries that were part of the REV. At the same time, the USSR did not pay attention to the economic successes of the EU, calling them temporary.

It was concluded that the USSR negatively evaluated the European integration processes, especially during the first twenty years. But the successes of Western European integration, the creation of integration organizations in many regions of the world, which took an example from the European Union, forced the Soviet leadership to change its position and also urgently engage in its own integration projects, such as the establishment of the Council for Economic Mutual Assistance (CMEA). Despite all the efforts of the Soviet leadership, CMEA could not become the core of integration in its true sense, because at the very beginning of the association's existence, such key principles of integration processes as voluntariness and equality were grossly violated.

Key words: *European integration, European communities, economic cooperation, «cold war», foreign policy course, CMEA.*

Надійшла до редколегії 27.11.2022